

Коомчолук реабилитациялык программалардын мисалдары

Бул бөлүмдө 5 башка өлкөдө ишин алып барган 6 **реабилитациялык** программаны мисал катары келтиребиз. Ар бири бир биринен бир топ айырмаланат, бирок баарында тең бир окшоштук бар: алардын бардыгын ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдар өздөрү же алардын үй-бүлөлөрү толугу менен же негизинен иштетишет. Программалар коомчолор менен тыгыз иштегенине карабастан, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдар же алардын үй-бүлөлөрү муктаждыктарын канааттандыруусуна бир бирине жардам берип, убактыларын ал жерде чогуу өткөргүдөй ар биринин өзүнчө чакан “борбору” бар.

Бул жерде келтирилген мисалдар дүйнөдөгү эң ийгиликтүү же аткарган ишинин өзгөчөлүгү менен көзгө эң урунуктуу программалардын мисалдары дегенден алыспыз. Болгону, бул программалар менен биз өзүбүз бетме бет таанышпыз.

Китепке бул программалардын ар биринин кыскача сүрөттөлүштөрүн гана келтире алабыз. Андыктан, программалардын эң кызыктуу жана башкаларда жок өзгөчөлүктөрүнө, айрыкча башка программалар үчүн үлгү боло алган айырмачылыктарына гана токтолууга аракет кылабыз. Мындан тышкары, бул программалар кандай өсүп, кантип жаңы коомчолорго жайылганын да сүрөттөйбүз. Программалардын бир коомчодон экинчи коомчого жайылып, минтип көбөйүүсү, жайыраак жана иретсизирээк жүргөнү менен, иштөө ыкмасы алдын ала түзүлгөн, жогорудан төмөн багытталган программаларга салыштырмалуу майнаптуураак болуп чыгышы мүмкүн.

1. PROJIMO ДОЛБООРУ (МЕКСИКА АЙЫЛДАРЫНДАГЫ ПРОГРАММАЛАР)

PROJIMO долбоору – Мексиканын батышында жайгашкан, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдар тарабынан иштелиген айылдык реабилитациялык программа. Программа ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдарга жана алардын үй-бүлөлөрүнө кызмат кылат. Аны ага чейин иштеп баштаган, коомчого негизделген ден соолук программасынан (Piaxtla долбоору) чыккан, өздөрү ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардан болгон, айылда ден соолук маселелери боюнча иштеген кызматкерлер 1982-жылы негиздешкен.

PROJIMO долбоорунун максаты – ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдардын жана алардын үй-бүлөлөрүнүн башкалардан көз карандысыздыгын кеңейтүүгө жардам берүү. Долбоор башка жерлердеги зарыл тейлөө кызматтарына кандайдыр бир себептерден (мисалы, акча каражаты жетпейт) улам жете албаган жакыр үй-бүлөлөрдү аз чыгымдуу жана жогору сапаттуу мындай кызматтар менен камсыз кылууга умтулат.

PROJIMO долбоорунун жумушчу тобу реабилитациялык иш-чаралардын жана жабдуулардын көптөгөн түрлөрү менен камсыз кылат. Алардын катарына үй-бүлөлөрдү пайдалуу кеңештер, тренингдер жана **терапия** менен камсыз кылуу, түрдүү жумуштарды аткарууну жана ык-жөндөмдөрдү үйрөтүү, ортопедиялык аппараттарды, протездерди, дөңгөлөктүү отургучтарды, атайын түзүлүштөгү отургучтарды жана терапиялык көмөкчү каражаттарды жасоо кирет.

PROJIMO долбоору бир кичинекей айылда жайгашат, бирок жакынкы шаарлардан жана айылдардан – атүгүл чоң шаарлардан (160 км-ден алысыраак жайгашкан) – келген балдар менен алардын үй-бүлөлөрүнө да кызматын аябайт. Айылдын тургундары ошол келгин, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдар менен алардын жакындарын үйлөрүнө кабыл алып, долбоорго жардам беришет. Мектеп окуучулары **бардык балдарга арналган оюн аянтчасын** курууга жана ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдар үчүн оюнчуктарды жасоого көмөк беришет.

PROJIMO долбоорундагы жумушчу топтун бир бөлүгү

PROJIMO ДОЛБООРУ БАШКА РЕАБИЛИТАЦИЯЛЫК ПРОГРАММАЛАРДАН БИР КАТАР БАГЫТТАР БОЮНЧА АЙЫРМАЛАНАТ:

1. Коомчонун көзөмөлү. PROJIMO долбоору “жергиликтүү коомчогу негизделген” деген аталышы эле бар, бирок сырттан келгендер тарабынан түзүлүп иштетилген көптөгөн программалардан айырмаланып, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардан болгон айылдын тургундары тарабынан иштетилет.

2. Жогорку дипломдуу адистер жок. Айылдын тургундарынан түзүлгөн жумушчу топ мектептин, орточосун алганда, баштапкы 3 гана классын бүтүргөн, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардан турса да, көп “профессионалдуу” ык-жөндөмдөрдү өздөштүрүп алууга жетишти. Алар түрдүү нерселерди формалдуу түрүндө эмес, иш жүзүндө аткаруу жолу аркылуу үйрөнүштү. PROJIMO долбоорунда иштегендердин катарында даражалуу адистер жок. Бирок терапевттер, ортопедиялык аппараттарды жана протездерди жасаган усталар, жана дагы башка адистер кызмат кылуу үчүн эмес, жумушчу топтун мүчөлөрүн үйрөтүү максаты менен узак эмес убакытка чакырылып турат.

“Реабилитация боюнча маалыматтарды жана ык-жөндөмдөрдү коомчолорго кенен жайылтуу үчүн аларды жөнөкөйлөштүрүү аркылуу гана, дүйнө жүзүнүн ар кайсы бөлүктөрүндөгү тейленбей калган, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдар алар зар болгон негизги жардамына жете алышат” деп, PROJIMO долбоорунун жумушчу тобу терең ишенет.

PROJIMO долбоорунун эки лидери – Роберто Фахардо жана Мари Пикос – бул баланын өрчүп-өнүгүүсүнүн деңгээлин текшерип, ага баа берип жаткан учуру. Роберто да, Мари да долбоорго өз убагында реабилитациядан өтүү максаты менен келип, башкаларга жардам берип иштөө ниетинен анда калып калышкан.

3. Кызмат берүүчүлөр менен кызмат алуучулар ортосундагы теңдик. “Долбоорунда канча “кызматкер” бар?” деген суроого PROJIMO долбоорунун жумушчу тобунда оңой жооп жок, анткени долбоордо кызмат берүүчүлөр менен кызмат алуучулардын ортосунда так чек каралган эмес. Жардам үчүн келген, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү жаш адамдар жана алардын үй-бүлөлөрү өздөрү да алына жараша жардам берип турушат. Долбоордун кызматкерлеринин көпчүлүгү өз убагында өздөрү реабилитация алуу максаты менен келишкен. Кийин алар ар кандай түрдө жардам берип баштап, анан долбоордо калууну чечишип, бара-бара жумушчу топтун мүчөлөрүнө айланышкан.

4. Биргелешип иштөө аркылуу өзүн өзү башкаруу. PROJIMO долбоорунун жумушчу тобу бардык кызыкдар тараптардын катышуусу менен мүнөздүү болгон пландоонун, уюштуруунун жана чечим чыгаруунун өздүк ыкмасын иштеп чыгууга аракет кылып жүрүшөт. Алар жалпылыкка мүнөздүү болгон “башчы-кызматчы” иш тартибинен бошонуп, андан көрө “жумушчу өнөктөштүгүн” түзүүгө аракеттенип жатышат. Жумушчу топ бир айга “координаторун” шайлап алат (координаторлор ай сайын алмашып отуруп, бул милдет жумушчу топтун бардык мүчөлөрүнө тийет). Мындай ыкма анча үзүрлүү эмес болсо да жана андан көп баш аламандык туулса да, бирок жалпы иштин жүрүшү көбүрөөк демократиялык нукта өтөт. (478-бетти караңыз.)

PROJIMO жумушчу тобунун мүчөлөрүн үйрөтүү иштеринин басымдуу бөлүгү “иш жүзүндө жасоо аркылуу үйрөнүү” түрүндө, устаттардын көзөмөлү астында аткарылат. Мында, PROJIMO долбоорунун кызматкерлери көңүлүлөрдү аткарууну сырттан келген физиотерапевттин көзөмөлү астында, иш жүзүндө аткарып жаткан учуру сүрөттөлгөн. Үйрөнүүнү каалагандар (ата-эне, балдар ж.б.) үчүн буга катышууга жол ачык.

5. Маяналардын жупунулугу. Айыл чарбачылык жана кара жумуш менен жан баккан кардарларыңдыкындай эле төмөн маянага иштөөгө даяр болуп, буга ыраазы болушу керектигине PROJIMO жумушчу тобу толук ишенет. Профессионалдуу адистердин өздөрүнө чоң маяналарды талап кылуусу терапиялык иш-аракеттерди жана көмөкчү каражаттарды жакыр жашаган үй-бүлөлөрдөгү балдарга жеткиликсиз кылып жатышынын себептеринин бири экенин алар жакшы билишет.

6. Бул жашоодогу жакшылыктардан четте калгандардын бардыгы менен тилектеш биримдик. PROJIMO жумушчу тобу ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдарга карата коомдун адилетсиз мамилесин туура эмес социалдык түзүлүштүн бир гана аспекти катары карайт. Алар “ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдар бул жашоодогу жакшылыктардан четте калгандар, дискриминацияга кабылгандар, эксплуатациялангандар же өздөрүнө карата теңдей мамиледен кур калгандар менен биригип, бир чоң күчтү түзүшү керек” деп ойлошот. Ушундай сезимдер жумушчу топту өзүнө карата сындуураак болуусуна жана жумушчу тобундагы аял кишилерге теңдей мамиле кылуусуна түртүп турат. Ошентип, PROJIMO жумушчу тобу өзүнүн кызматын ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдарга жана алардын үй-бүлөлөрүнө жардам берүү менен гана чектебестен, социалдык өзгөрүүлөргө алып келүүгө жана бул жашоодогу жакшылыктардан кур калгандарды көтөрүүгө багытталган чоң күрөштүн бөлүгү катары карайт.

7. Калың калкка жайылуу эффекти. PROJIMO долбоорунун иш жүргүзүү ыкмасы азыркыга чейин жалпылыкка ар түрдүү жолдор аркылуу жайылып келет. Жер-жерлердеги бир канча шаарларда жана айылдарда, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдары бар үй-бүлөлөр уюшуп, балдар үчүн оюн аянтчаларын куруп, кандайдыр бир нерселери менен PROJIMO долбоорун элестеткен, өздөрүнүн атайын билим берүү программаларын түзүп жүрүшөт. PROJIMO долбоору Мексиканын жана Латин Америкасынын башка бөлүктөрүнөн реабилитациялык жана ден соолук программаларынын өкүлдөрүн билим, маалымат жана тажрыйба алмашуу үчүн борборуна чакырып турушат. PROJIMO долбоорунда бир нече ай иштеп тажрыйба топтоо үчүн, кээ бир программалар ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү өкүлдөрүн жиберип турушат. Кийин, топтогон тажрыйбаларынын жардамы менен булар өз аймактарында буга окшогон программаларды уюштурушат.

PROJIMO долбоорунун ушунча жыл жүргүзгөн эмгеги колундагы китепти жазуу үчүн негиз болуп берди. Китептин ар башка бөлүмдөрүндө ушул долбоордун тажрыйбасынан алынган мисалдар же сүрөттөөлөр талкууланат. Башка маалыматтардын булактарын билүү үчүн, индексстик көрсөткүчтү караңыз. *Volver a Vivir/Return to Life* (Жаңыдан жашап баштоо) деп аталган, Сюзанне Ливайндын көптөгөн кооз сүрөттөрү менен коштолгон, PROJIMO долбоору тууралуу китепти Геспериан Фондусунан тапсаңыз болот (637-бетти караңыз).

2. ЛОС ПАРГОС – ШААР ШАРТЫНДАГЫ ПРОГРАММА, МЕКСИКА

Лос Паргос – Мексиканын батыш бөлүгүндөгү деңиз боюнда жайгашкан Мазатлан деп аталган шаарда жашаган, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдары бар үй-бүлөлөрдүн уюму. Бул программаны Тереза Паез деген жергиликтүү социалдык кызматкер өзү баштаган. Ал өкмөттүк бейтапканада иштеп жүргөндө, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдарга медициналык тейлөө негизинен камсыздалганы менен, алар дээрлик эч кандай реабилитациялык жардамды албаганына жаны кейиген. Мугалимдер мындай балдарды мектепке кабыл алууну жактырбагандыктан, булардын мектепке барып-келүүсүнүн өзү эле көптөгөн кыйынчылыктар менен коштолгондуктан же ата-энелери буларды чегинен ашыра коргоп мамиле жасагандыктан, мындай балдардын көпчүлүгү мектепке барышчу эмес.

Тереза алгач бул ишти кызыкдар ата-энелерди бириктирүүдөн баштаган. Кийин ушул ата-энелер башка ата-энелерди бул ишке тартышты. Учурда, Лос Паргосто ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдары бар 60 үй-бүлө бар. Уюм өсүп чоңоюусун азыр да улантууда.

Лос Паргос өздүк атайын билим берүү программасын иштеп чыгып, жергиликтүү университеттердин башчылыгын бул программаны өзүнүн негизги сабактарынан кийин коюп, күн тартибине кошуп алуусуна тартты. Волонтерлордон болгон мугалимдердин бир бөлүгү – ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдар. Ушундай көрүнүш балдарга абдан сонун мисал болуп иштейт.

Лос Паргостогу балдардын бир бөлүгү мугалимдердин бири (сүрөттө солдо) менен. Өзү да церебралдык шалдыкка дуушар болгон мугалим балдардын муктаждыктарын жакшы түшүнөт.

“Паргос” деген сөз кооз келген чоң балыктын аталышы! Бул атты балдар өзү тандаган. Уюмдун бул аты туура тандалгандай, анткени программанын ишин жүргүзүү жана балдарды ары-бери ташуу үчүн зарыл болгон акча каражатынын көбү балыктын кооз терисин сатуудан келет эмеспи! Дем алыш күндөрү балдар жана алардын ата-энелери деңиз жээгине барышып, балык уулоочулардын өздөрүнүн кичинекей кайыктарын жээктеги атайын казыктарга байлап, кармалган балыктарын базарга даярдап тазалоосуна күбө болушат. Балдар жана ата-энелери балыктардын кооз терисинин чоң бөлүктөрүн чогултушуп, аларды тазалап, адегенде ак боёк менен, андан кийин түстүү боёктор менен боёп, булардан кооз жасалма гүлдөрдү даярдашат. Алар орусча “ракушка” деп аталгандарды, деңиз балырларын жана кургатылган башка деңиз жандыктарын кошо пайдаланып, мындай гүлдөрдөн ар түрдүү букеттерди жана жагымдуу башка түзүлүштөрдү чогултушат. Мазатлан деп аталган туристтик шаарда, мындай гүлдөрдү сатуу жакшы бизнеске айланып кеткен. Биз Лос Паргоско аяккы жолу барганыбызда, балдар ата-энелери менен уюшуп, 2000 букет гүлдү жасоо тапшырыгын алып, аны өз убагында бүтүрүүнүн үстүнөн катуу иштеп жатышкан.

Лос Паргос уюму PROJIMO долбоорунан болжол менен 160 км алыс жайгашат. Бирок алар буга карабастан, өз шаарында табууга дээрлик мүмкүн болбогон реабилитациялык жардам алуу үчүн, өздөрү “паркитос” деп эркелетип атаган, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдарын PROJIMO долбооруна улам-улам алып барып турушат. Мындан тышкары, PROJIMO долбооруна саякат учурунда шаардык бул балдар жана алардын ата-энелери убактыларын элет жергесинде аябай кызыктуу өткөрүшүп, көптөгөн жагымдуу эмоцияларга толушат.

Сүрөттө, Лос Паргостон келген балдардын бири жаш даракты сугарып жатат. Бул жана башка дагы көп дарактарды балдар ата-энелери менен чогуу тигишкен.

Лос Паргос уюмунун максаттарынын бири – ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдарды башкалардай кабыл алууга, аларга сый-урмат менен мамиле кылууга, аларга ар кандай мүмкүнчүлүктөрдү берүүгө жана алардын муктаждыктарынын канааттандырылып туруусуна жардам берүүгө негизинен өз өкмөтүн, мамлекеттик мектептерди жана жалпы коомду көндүрүү. Кээ бир нерселер өзгөрө баштады, бирок бул жай болуп жатат. Ата-энелердин бири айткандай: “Бир нерсенин аткарылуусуна жетишүүнүн эң мыкты жолу – аны өзүбүз жасоо!”

Лос Паргостун жүргүзгөн иши мисал катары башка коомчолорго да жайыла баштады. Түндүк тарапта экинчи ири шаар болуп эсептелген Кулиакандагы, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдары бар үй-бүлөлөр өздөрүнүн буга окшогон программасын уюштурууга аракет кылып жатышат. Мындай иште ийгиликтин ачкычы болуп көп энергиялуу, буга жан дили менен берилген жана элди бириктирип иштетүүгө жөндөмдүүлүктөрү бар бир нече эле адам керек болгондой өңдөнөт.

Лос Паргостогу балдар тарткан, деңиз ташбакасынын төрт сүрөтү. Алардын бул иши “Ташбакаларды сактап калалы!” деген аталыштагы чоң кампаниясынын бир бөлүгү гана эле.

3. ШАЛ АДАМДАРДЫ РЕАБИЛИТАЦИЯЛОО БОРБОРУ (ШРБ), БАНГЛАДЕШ

Дакка деп аталган, борбор шаарында жайгашкан бул борбордун ишин Британиялык физиотерапевттин жардамы менен жергиликтүү жумушчу топ жүргүзөт. Жумушчу топтун төрт мүчөсү өздөрү өз убагында **жүлүндөрүн** жабыркатып алышкан.

ШРБ денесинин **шалдыгы** күчөп кеткен адамдарга кыска мөөнөттүү жана узак мөөнөттүү “активдүү (өздөрүнүн катышуусу каралган) реабилитациялануу” программасын камсыз кылат. Жаңы эле шал болуп калган адамдар, Борборго киреше келип туруусуна жардам берүү үчүн, бул борборго дээрлик келген күнүнөн тартып эле ар кандай жумуштарды аткара башташат. Дөңгөлөктөрү бар керебет сымал такта арабаларга жатып алып ары-бери жүрүүгө аргасыз болгондор жергиликтүү базарларда сатуу үчүн кагаздан баштыкчаларды жасоодон баштап, ортопедиялык жасалгаларды ширетип даярдоо жана аларды боёо сыяктуу жумуштарга чейин аткарышат. Жумушчу топ ортопедиялык жана ооруканалык жабдууларды өздөрү түздөн-түз тейлеген адамдар үчүн гана эмес, бейтапканаларга жана коомчодо сатуу үчүн да жасашат.

Денеси квадриплегиялык шалдыкка дуушар болгон, Борбордо кеңешчи болуп 1980-жылдан бери эмгектенген Мадхаб алаканга тагылуучу жөнөкөй шакшактын жардамы менен сүрөт тартып жатат. Өздөрү да ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардан болгон, борбордун башка кызматкерлери Мадхабдын сүрөттөрүн принттерден чыгарып, аларды Борбору үчүн акча каражатын табуу максатында сатышат. Мадхаб билим берүү программасы үчүн жооптуу кызматкер. Ал окуганды жана жазганды үйрөнгөндөргө жана мындай ыктарды билбегендерге буларды үйрөткөндөргө жооп берет.

ШРБда практикалык ык-жөндөмдөрдү үйрөтүү үчүн, “аткаруу аркылуу үйрөнүү” иш ыкмасы колдонулат. Жалпы ишке катышкандардын аткарган жумушу программага акча өндүрүү менен эле чектелбестен, үйлөрүнө кайтканда, күндөлүк тиричилиги үчүн акча табуу жолдорун да аларга үйрөтөт. Борбордо үйрөтүлгөн ык-жөндөмдөрдүн көпчүлүгү программага катышкандарга үй шартында чакан бизнес (жол жээгинде бир нерсе сатуу, кийим бычуу, тигүү жана токуу, металл ширетүү, металлга байланыштуу башка жумуштар) уюштуруп алууга жол ачат.

ШРБнын кызматкерлери аз чыгымдуу **ортопедиялык** жана реабилитациялык жабдуулардын көптөгөн түрлөрүн жергиликтүү калктын муктаждыктарына жана жашоосуна ылайыкташтырып иштеп чыккан. Мисалы, жерге отуруп алып, тамак даярдаган жана тамактанган адамдар үчүн дөңгөлөктүү жапыз отургучтар (590-бет) жана буга окшогон жапыз отургучтарга оңой которулуу үчүн жерге чейин оңой эле төмөндөтүлүүчү, алкагы металлдан даярдалган жөнөкөй керебеттер (572-бет).

Денеси квадриплегиялык шалдыкка дуушар болгон Бадд ШРБда жасалган “велосипеддин” дөңгөлөгүн айлантып жатат, ал эми омуртка тутумунун кургак учугунан улам денеси шал болуп калган Делвар басканды кайрадан үйрөнүүнүн үстүндө.

Ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдар жана алардын үй-бүлөлөрү ШРБны аябай баалаганына карабастан, бул борбор мындай ишти жактырбаган топтордон далай запкы жеди – атүгүл физикалык зомбулукка чейин жеткен күндөр да болду. (Коомчолор өздөрү иштеткен ийгиликтүү программалардын көбү буга окшогон кыйынчылыктарды башынан өткөрүп келет. Бир четинен, муну булардын көптөгөн ири мекемелер тарабынан камсыз кылынган кызматтарынан айырмаланып келген, достук маанайда камсыздалган ийкемдүү, оң натыйжалуу, камкордуу кызматы менен байланыштырууга болот.)

Шал адамдарды реабилитациялоо борбору негизинен сырткы гранттардан, бирок бир бөлүгү өздөрү жасаган буюмдарды сатуудан түшкөн каражаттардан каржыланат.

ШРБ жана анын өндүргөн жабдуулары тууралуу кошумча маалыматты 199, 483 жана 509-беттерден издеңиз. Мындан тышкары, www.crp-bangladesh.org вебсайтын да караңыз.

ШРБда жасалган дөңгөлөктүү отургучта отурган бул кызматчы керебеттин жанына коюлуучу үкөк жасап жатат. Кийин бул үкөк жергиликтүү бейтапканага акчага өткөрүлөт.

4. ДЕН СОЛУГУНУН МҮМКҮНЧҮЛҮКТӨРҮ ЧЕКТЕЛҮҮ РЕВОЛЮЦИОНЕРЛЕР УЮМУ, НИКАРАГУА

Ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү революционерлер уюму (ДРУ) Никарагуада Самосанын диктаторлугу кулагандан кийин, жүлүнү жабыркаганынан улам шал болуп калган жаш адамдардын тобу тарабынан түзүлгөн. Самосага каршы күрөшкө кошулуу учурунда, булардын айрымдары 13, 14 же 15 жаш курагында эле болчу.

ДРУну уюштуруунун негизги максаты дөңгөлөктүү отургучтардагы муктаждык болгон. Жаңжалдан улам ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардын санынын көбөйүүсү менен, дөңгөлөктүү отургучтар жергиликтүү өндүрүштөр тарабынан жетишсиз санда чыгарылгандыктан жана Америка Кошмо Штаттарынын эмбаргосунан улам мындай жабдууларды алып келүү мүмкүндүгү кыйынчылыктар менен коштолгондуктан, муктаждык зор болгон.

Жүлүндөрү жабыркаган эки Түндүк Америкалык жаш жигит, бирөө – ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүүлөргө кеңеш менен жардам берип жүргөн адис, экинчиси – дөңгөлөктүү отургучтардын жаңы түзүлүштөрүн ойлоп чыгаруучу жана инженер, ДРУну жана дөңгөлөктүү отургучтарды жасоочу чакан өндүрүштү уюштурууда жардам беришкен.

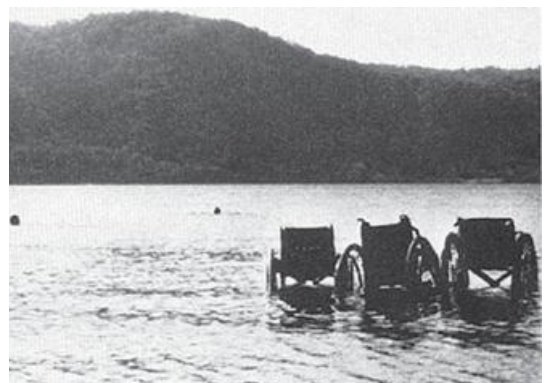
Ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардан турган ДРУнун жумушчу тобу металл түтүктөрүнөн, тегиз эмес жерлерде жүрүүгө ылайыкталган, стандарттык коммерциялык дөңгөлөктүү отургучтардан кыйла арзаныраак келген, жогорку сапаттагы түрлөрүн өздөрү эле жасап башташкан (622-бетти караңыз).

ДРУ өз ишин дөңгөлөктүү отургучтарды өндүрүүдөн гана баштаган, бирок кийин ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардын бардыгынын өкүлү катары ишин жүргүзүп, алардын укуктары үчүн күрөшкөн уюмга айланууга жетишти. Ал Өкмөттүн Саламаттыкты сактоо министрлигин ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдарга жана алардын муктаждыктарына карата көбүрөөк көңүл бурдуруп келет. Мурнку өкмөттөрдөн айырмаланып, жөнөкөй адамдардын муктаждыктарын бир топ мыктыраак канааттандырып баштаган учурдагы өкмөт ДРУнун пландарына макулдугун билдирген. ДРУ өкмөттүн уруксаты менен коомдук радиодон жана телекөрсөтүүдөн кыскача түзүлгөн билим берүү программаларын берип турууга мүмкүнчүлүк алды. Өкмөт ДРУ жасаган дөңгөлөктүү отургучтардын чыгымын аларды төлөөгө дарамети жетпегендер үчүн төлөп берүүсүнө макул болгон. ДРУ мамлекеттик деңгээлдеги реабилитациялоо программаларын жетектеген адам менен тыгыз байланыш түзгөнө жетишкен. Ушул каналдар аркылуу мамлекеттик саясаттын иштелип чыгуусуна аз болсо да ДРУнун таасири болгон.

Жогоруда, элдин ишенимине ээ болгон революциялык өкмөт бийликте турган бул өлкөдөгү жергиликтүү коомчо иштеткен программанын артыкчылыктарынын кээ бирлери эле аталды. Бир четинен, ДРУ Америка Кошмо Штаттарынын өкмөтүнүн эмбаргосунан жана башка тоскоолдуктарынан далай жапаа чекти. Металл түтүктөрүнүн, муунакжаздамдарынын жана башка негизги материалдардын жетишсиздигинен улам дөңгөлөктүү отургучтарды өндүрүү иши дээрлик токтоп калган мезгилдер да болбой койгон жок.

ДРУнун таасири жер-жерлерге кенен тарады. Ал Никарагуанын башка аймактарында ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардын жумушчу топторго уюшуусуна жардам берип келди. Мындан тышкары, ДРУнун жумушчу тобунун мүчөлөрү Борбордук Американын жана Кариб өлкөлөрүндө дөңгөлөктүү отургучтарды жасоо боюнча тренингдерди ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардан турган өзүнө окшогон жумушчу топторго өткөрүүгө жардам берип жүрөт.

5. ЖЕРГИЛИКТҮҮ КООМЧОЛОР ИШТЕТКЕН РЕАБИЛИТАЦИЯЛЫК ПРОГРАММАЛАР, ПАКИСТАН

Программа Пакистандын түндүк-батышындагы чек арасына жакын аймагында, интеллект бузулуулары бар балдар үчүн түзүлгөн кичинекей оюн-шоок тобу түрүндө башталган. 1978-жылы, андагы 3 жергиликтүү Пакистандык кызматчыга Уэльс өлкөсүнөн келген атайын билим берүү боюнча мугалим күйөөсү экөө кошулушкан. Кийинки 7 жылдын ичинде, бул оюн-шоок тобу анын иш-чараларына күнүгө физикалык дефекти бар 70 бала, интеллект бузулуусу жана бир балада бир нече ар башка бузулуусу бар 40 бала катышып турган, жергиликтүү коомчонун реабилитациялык жана ресурстук борборуна айланууга жетишкен.

Тизенин **контрактурасын** оңдоо үчүн, бутка шакшак бекитүү.

Бир нече адис борбордун жергиликтүү кызматкерлерин атайын билим берүү, физиотерапия, ортопедиялык аппараттарды жасоо, ата-энелерге кеңеш берүү жана кызматтарды пландоо ык-жөндөмдөрүнө үйрөтүп турат.

Программанын маанилүү бөлүгү болуп **Коомчо шартында реабилитациялоону өнүктүрүү долбоору** эсептелет. Пешавардын айланасындагы, негизинен элет жергесинен турган чоң аймактагы элдин муктаждыктары эмдигиче канааттандырылбай келет. Чектелүү ресурстарды мүмкүн болушунча натыйжалуу пайдалануу үчүн, адегенде, шаарларда жашаган, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдарга кызмат кылуу чечими кабыл алынган эле. Колледждин студенттеринен турган волонтерлер үйлөрдү аралап, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдардын ата-энелерин жана туугандарын таап, аларды бириктиришкен. Ар бир шаарда реабилитациялык иш-аракеттерди баштоо максаты менен коомдук жолугушуулар уюштурулуп, Ассоциация түзүлгөн. Керектүү негизги ык-жөндөмдөрдү үйрөнүү үчүн, Пешавар борборуна адамдар (кээде ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүүлөр) жиберилип турду. Ошол эле маалда, Ассоциациянын комитети акча каражатын чогултуп, реабилитациялык борбор катары пайдаланууга жарактуу жайды тапкан.

Ата-энелер иштеткен программа ЮНИСЕФтен жана дагы башка булактардан каржыланса, ал эми жергиликтүү реабилитациялык борборлорду иштетүүгө зарыл каражаттар негизинен коомчолордо эле табылат. Кээ бирлерине өкмөт жардам берип турат. Бул борборлорду жергиликтүү тургундар өз-дөрү башкарышат.

Күндөн күнгө атайын билим берүүнү жана физиотерапиялык тейлөөнү камсыз кылуудан тышкары, ушул жергиликтүү борборлор ресурс булагы катары да кызмат кылат. Алар, реабилитациялоо иштерин үйдөн эле аткаруу үчүн, үй-бүлөлөр менен кеңештери менен бөлүшүп, памфлеттерди жана китептерди таратышат. Мүмкүн болгондо, атайын муктаждыктары бар балдардын кадимки эле мектептерде окуусу колдоого алынат.

Ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү жаштар өз колдору менен ар кандай буюмдарды жасоо аркылуу үй-бүлөлөрүнө жардам берүү тууралуу макаланы бул вебсайттан (www.independentliving.org/docs3/miles1987a.html) тапсаңыз болот. (510-беттен мисалдарын издеңиз.)

Ары-бери которулууну балага үйрөтүп баштоо.

Мындан тышкары, Кристин Майлстын автордугу астындагы, *Special Education for Mentally Handicapped Pupils: A Teaching Manual* (Интеллект бузулуулары бар балдар үчүн атайын окутуу программасы боюнча колдонмо) деп аталган сонун китеп да бар. Анда, өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдөгү жергиликтүү элдердин үрп-адаттарын эске алуу менен алардын муктаждыктарын канааттандырууга багытталган атайын билим берүүгө болгон көз-карашты өзгөртүү маанилүүлүгүнө басым жасалат. (Маалымат булактары тууралуу бөлүктү караңыз, 640-бет.)

Кристиндин жубайы, М.Майлс, өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдө реабилитациялоо ишин жүргүзүүгө жана буга байланыштуу көйгөйлөргө көптөгөн сонун жана маанилүү эмгектерди арнап жазган (www.independentliving.org вебсайтын караңыз).

Пешавар программасы мотивациясы күчтүү кызыкдар адамдарды (ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдардын ата-энелерин) бирдиктүү топторго уюштуруу иши аркылуу өлкөнүн түндүк-батышындагы чек арасына жанаша жайгашкан аймактардагы жергиликтүү коомчолордун реабилитациялык ишти өз алдынча жүргүзүүгө болгон аракеттерин колдоп, көптөгөн ийгиликтерге жетишип отурат. Алардын ийгиликке жетишүүсүнүн бирден бир себеби – “ишти адегенде жеңил нерседен баштоодо”.

“Ары-бери айдап, сейилдеп келели”.

6. ПРОТЕЗДЕР МЕНЕН КАМСЫЗ КЫЛУУЧУ ЭЛ АРАЛЫК ПРОГРАММА, ТАИЛАНД/КАМБОДЖА

Ал кездеги Кампучияда (азыркы Камбожда) болгон согуштун аяккы 8 жылы ичинде жерге көмүлүүчү жардыргыч заттардан 12 миңден ашуун чоң кишилер жана балдар буттарынан ажырашкан. Жабыркагандардын көбүн бейтапканада дарылоо максаты менен Таиланд менен чектеш аймакта жайгашкан, “Као-и-данг” деп аталган, качкындардын атайын жайына жеткиришкен.

Андагы бейтапканада, адегенде, *протездерди* даярдоого же аларды алып келүүгө эч мүмкүнчүлүктөр болгон эмес. Ушул себептен, Франциянын кайрымдуулук агентствосу (ал кезде “SOS” же “Enfants Sans Frontieres”, азыр “Handicap International” деп аталган) аз чыгымдуу протездерди жасап баштаган.

Андагы чоң ишканада эмгектенген жумушчулардын дээрлик бардыгы дене мүчөсү ампутация болгондордон эле. Булардын кээ бирлери ишканадагы усталар аларга протез жасап жатканда эле аны жасоону үйрөнүп башташкан.

Жумушчу топ (кээ бирлери профессионалдуу протез жасоочулардан болгон француздар тарабынан жетектелчү) жергиликтүү материалдарды пайдаланып, абдан аз чыгымдуу протездердин түрдүү моделдерин иштеп чыккан. 628-бетте сүрөттөлүп көрсөтүлгөн, бамбуктан жасалган протез – бул бир эле мисал.

Чынында, бамбук ишкананын имаратын, жанаша тургузулган реабилитациялык борбордун өзүн курууда жана керебеттердин, көмөкчү жасалгалардын жана жабдуулардын көпчүлүгүн жасоодо колдонулган негизги материал болгон. Реабилитациялык оюн аянтчасы (PROJIMO долбоору үчүн үлгү болгон) толугу менен бамбуктан жасалган. (425-бетти караныз.)

Программанын көзгө эң урункутуу өзгөчөлүктөрүнүн бири – ал башка аймактарга кантип жайылгандыгында эле. “Као-и-данг” деген качкындардын атайын жайында үйрөтүлгөн, дене мүчөсүнөн ажырап калган жумушчулардын көбү Кампучияга кайтып, өздөрүнүн протез жасоочу чакан ишканаларын ачышкан. Андыктан, программа протез жасоо технологиясына гана үйрөтүп чектелбей, ишкананы иштетүү жана андагы жумушчуларды багыттоо ык-жөндөмдөрүн да окутат. Андан бери ачылган 15 ишкананын кээ бирлеринде, учурда, дене мүчөлөрүнөн ажырап калган адамдар да иштешет. Мындай ишканалардын эң алыскылары жаңжал болуп жаткан аймактардын жанындагы токойлордо убактылуу жайларда иштетилет.

Дене мүчөлөрүнөн ажырап калгандар тарабынан иштелген мындай ишканалардагы мээнеттүү эмгек жана достук руху дене мүчөлөрүнөн жаңы эле ажырап калган адамдарга жоготуусуна моюн сунуп, кайрадан келечек тууралуу ойлонуп баштоосуна чоң жардам берет.

Турмушта жардам берүүчү көмөкчү жасалгалар (Healthlink Worldwide)

Таиланддагы ОНІ протез менен камсыз кылуу программасынан алынган сүрөттөр

